

8. Платон. Избранные диалоги / Платон [Пер.]. — М.: Рипол классик, 2002. — 900 с.
9. Римские стоики: Сенека. Эпиктет. Марк Аврелий: Сборник / Составитель В. Сапов. — М.: Республика, 1995. — 464 с.
10. Сливка С. С. Філософія права: навчальний посібник / С. С. Сливка. — К.: Атіка, 2012. — 256 с.
11. Цвік М. Праворозуміння (значення повторюваності суспільних відносин для його дослідження) / М. Цвік // Право України. — 2010. — № 4. — С. 22–28.

УДК 341 (091)

Вайцеховська О. Р., к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Історія зародження міжнародних фінансових відносин в стародавній період

В даній статті здійснено науковий аналіз історичних аспектів зародження міжнародних фінансових відносин в стародавній період. Сформульовані характерні особливості перших міжнародних фінансових відносин даного періоду.

Ключові слова: міжнародні фінансові відносини, товарообмінні відносини.

В даній статті произведен научный анализ исторических аспектов зарождения международных финансовых отношений в стародавний период. Сформулированы характерные особенности первых международных финансовых отношений данного периода.

Ключевые слова: международные финансовые отношения, товарообменные отношения.

Scientific analysis of the historical aspects of the emergence of international financial relations in the ancient period is conducted in this article. Characteristic features of the first international financial relations of that period are formulated.

Key words: international financial relations, barter relations.

Постановка проблеми. Зміни в міжнародних відносинах і міжнародному праві на початку ХХІ ст. поставили перед світовим суспільством та наукою низку нагальних проблем. Постало питання спроможності міжнародного права як основного регулятора міждержавних відносин ефективно виконувати свою функцію на тлі тотального невиконання окремими суб'єктами міжнародного права своїх зобов'язань. Серед можливих важелів впливу на подібних суб'єктів міжнародного права на перший план сьогодні поступово виступає як найефективніший економічний вплив. У зв'язку з цим роль міжнародного фінансового права у розвитку світового співтовариства невпинно зростає, що зумовлює науковий інтерес до вивчення даної галузі міжнародного права на всіх етапах його становлення, починаючи з моменту його зародження. Не зважаючи на те, що міжнародне фінансове право як галузь міжнародного права сформувалась в період індустріалізації, перші міжнародні фінансові операції мали місце ще в III тисячолітті до н.е. та були пов'язані з розрахунками у грошовій формі між державами та їх громадянами у зв'язку з торгівельними операціями між ними [1, с.44]. Тому вивчення всіх етапів становлення фінансового права як галузі

міжнародного права потребує дослідження і стародавнього періоду.

Стан дослідження теми. Різним аспектами проблематики історії зародження міжнародних фінансових відносин приділяли в своїх працях увагу такі науковці як Лазебник Л.Л., Румянцев А.П., Мозговий О.М., Шумілов В.М., Буткевич О.В., Колосов Ю.М., Рязанова Н.С., Рогач О.І., Філіпенко А.С., Шемет Т.С., Амалян Н.Д., Боринець С.Я., Долан, Э.Дж.

Виклад основного матеріалу. Перші суспільні відносини, які мали міжнародний характер, не були такими багатограними та інституційно диференційованими, як на сучасному етапі. До них належали відносини посольського права, договірному права, морського права, права війни... *права торгівлі*. Враховуючи те, що перші міжнародні відносини з самого зародження містили в собі таку складову як торгівельні відносини, які стали прототипом та правовим підґрунтям розвитку такої галузі міжнародного права як міжнародне фінансове право, дослідження появи та еволюції розвитку міжнародних фінансових відносин нерозривно пов'язане з вивченням історичних аспектів формування міжнародних відносин взагалі.

Міжнародне право є складною системою, котра динамічно розвивається та має свої особливості виникнення, формування і розвитку. Аналіз наукової правової літератури дозволяє зробити висновок про існування в науці міжнародного права трьох основних підходів до тлумачення його походження і сутності. До першого належить позитивістський підхід, який базується на тому, що міжнародне право з'являється з появою писаних міжнародних договорів між суверенними державами [2]. Відповідно до другого підходу - природно-правового, міжнародне право є результатом логіки взаємодії законів природи, які є втіленням порядку [3, р.43-44]. Третій підхід - ліберальний, виходить з еволюційного підходу до появи і розвитку права: міжнародне право походить з доцільності, необхідності, що виникає в суспільстві [4,с.91; 5, С.45].

Оскільки основним критерієм визначення сутності міжнародного права є суб'єкт міжнародного правотворення в правій науці сформувались наступні два підходи розуміння суб'єкту. До *першого* належить етатичний підхід до походження міжнародного права, згідно з яким правотворцем є держава, а об'єктом міжнародно-правового регулювання — міждержавні відносини. Відповідно, прихильники даного підходу датували появу міжнародного права тим часовим періодом, коли з'явилися держави: стародавнім періодом (ті, хто визнавав існування держав у той час), середньовічним (коли власне сучасні держави формувались) або новітнім («після-вестфальським»), коли основним суб'єктом та правотворцем міжнародного права стала суверенна держава в її класичному розумінні.

Певний період в правій науці домінувала позиція щодо наступної закономірності: спочатку виникали держави, які створювали право; потім із збільшенням їх кількості виникнення міжнародного права як наслідку державної діяльності. Тобто міжнародне право розглядалось як похідне щодо держави. З ХХ ст. вчені (М.Вебер, Дж.Гасеброк, Г.Берве, Г.Шефер, В.Суербаум, Х.Мейер, М.Хансен та ін.) починають спростовувати суто державницьку концепцію походження права і доводять, що більшість стародавніх утворень, які вступали в міжнародні відносини і підлягали міжнародному праву (грецькі поліси, єгипетські, месопотамські міста, номи та ін.) не були державами [6, 7]. У відносинах локальних груп з'являються зародки майбутніх інститутів міжнародного права, таких як посередництво в конфлікті, різноманітність санкцій за порушення міжнародних зобов'язань (від засудження громадською думкою до остракізму),

гостинність, проксенія, статус іноплеменців, статус території, кордонів та ін. В наступні етапи ці норми отримують системність, формалізоване визнання з боку суб'єктів міжнародних відносин і права, об'єднуються в інститути і складуть собою основу міжнародно-правового регулювання [8]. Отже, зародження витоків міжнародного права, відповідно і міжнародного фінансового, відбувалось в додержавний період.

До *другого* підходу належить підхід, що розглядає міжнародне право як регулятор міжнародних відносин в широкому сенсі, який не залежить від рівня політичного, соціального й економічного розвитку його суб'єктів, а виникає для впорядкування відносин, що виходять за межі окремого соціуму (племени, роду, вождества, ранньої держави, держави та ін.). Останній підхід до походження міжнародного права є виявом концепції *ubi societas ibi jus*. Виходячи з позиції даної концепції міжнародне право виникає з першими контактами народів [9].

Буткевич О.В. вказує наступні трансформаційні етапи в історії міжнародного права: 1) трансформація традиційних правил поведінки в раннє міжнародне право в стародавній період під час формування вождеств і протодержав (стадія, на якій легітимізуються норми міжплеменного спілкування, їм надається юридична сила і оформленість); 2) трансформація періоду розпаду «пірамідальної» системи міжнародного права (етап пізньої античності і раннього Середньовіччя); 3) трансформація середньовічного міжнародного права у класичне (водорозділом цих типів міжнародного права прийнято вважати укладення Вестфальського миру 1648 р.); 4) трансформація XVIII-XIX ст. і перехід до позитивістського міжнародного права цивілізованих націй; 5) трансформація міждержавного міжнародного права у зв'язку із кризою держави (триває з середини XX ст.) з поступовим нарощуванням в ньому компонентів прав людини [10, с.144]. Виходячи із запропонованої автором періодизації трансформаційних етапів міжнародного права можна зробити висновок про зародження перших відносин міжнародного характеру (включаючи фінансово-економічні) в період вождеств та протодержав, тобто ще починаючи з стародавнього періоду.

Міжнародні фінанси почали формуватися багато тисячоліть тому, коли з розвитком суспільства склалися перші ознаки міжнародних товарообмінних відносин. В стародавній період з посольського, договірнього, торговельного, морського права виділяється саме право торгівлі, як противага праву війни, а норми інших правових сукупностей практично слугували забезпеченню економічного обміну між стародавніми державами. При цьому багатьом нормам торговельного права у стародавній період був властивий характер класичного публічного права. Хоча і в цей час виробляються окремі специфічні прояви приватної взаємодії представників різних країн, але вони ще не носять особливого міжнародного приватноправового характеру, відокремленого від публічного порядку. Це стосується перш за все сфери гостинності, торговельної взаємодії на рівні прикордонного співробітництва, питань бартеру між окремими особами тощо. В період Риму інститут гостинності закріплювався вже в публічному і приватному договорах [11, с.14].

В цей період розвитку суспільних відносин війни, що виникали між окремими родами, могли закінчуватися вимогами (зобов'язанням) одного роду сплатити іншому певну данину. До речі, вимоги (зобов'язання) щодо сплати не обов'язково були наслідками військових конфліктів, вони могли супроводжувати звичайні товарообмінні операції. Пізніше, зі становленням державності, такі стосунки набули форми отримання (сплати) контрибуцій, репарацій, різноманітних дарів тощо. Розвиток міжна-

родної торгівлі супроводжувався появою особливого суспільного прошарку торгових посередників - купців, які мали власні кошти й торгували не тільки в межах окремих держав, але й з іншими країнами [12].

В цей період вже були прокладені морські та сухопутні шляхи, якими здійснювався торгівельний обмін, що зумовило формування таких великих торговельних центрів як Троя, Месопотамія, Вавилон, Єгипет, о. Крит, де і були започатковані перші фінансові операції [13, с.25]. Вважається, що найперші монети з'явилися у Китаї і давньому Лідійському царстві у VII ст. до н.е. Близько 500 років до н.е. перський цар Дарій здійснив економічну революцію в своїй державі, запровадивши в обіг монети і замінивши ними бартер [14, с.34].

У V—IV ст. до н. е. бурливо розвивалась грецька торгівля, центром якої була афінська гавань Пірей. Через наявність у Греції різноманітних грошових систем (кожний поліс намагався карбувати свою власну монету) потрібно було організувати обмін грошей. Ці фінансові операції здійснювали трапезити — торговельні посередники, які приймали гроші на збереження, надавали позики під проценти, вели особисті рахунки своїх клієнтів. У II ст. до н.е. фінансово-грошова система сповна виконувала свої функції у зовнішньоторговельному обміні. Римська торгівля опосередковувалась власними грішми (аси, динарії, сестреції) та монетами інших держав, що зумовило появу і там професійних міняйл [1, с.44].

З виникненням держав з'явилися і їх державні фінанси. Джерелом доходів держав стародавнього світу були війни, одержання данини з переможених держав та народів, внутрішні натуральні збори й податі, доходи від використання рабів у державних господарствах. Витрати держав стародавнього світу (утримання правителів, їх найближчого оточення, утримання армії, витрати на утримання посольств в інших країнах, будівництво оборонних та культових споруд тощо) в основному мали натуральну форму.

В період стародавнього світу міжнародні торгівлі, а звідси і фінансові зв'язки були розвинуті недостатньо для того, щоб між рабовласницькими державами міжнародні фінансові відносини здійснювались на регулярній основі. До того ж варто відзначити, що й наявні на той час міждержавні торгівлі відносини носили обмінний, натуральний характер, а грошові розрахунки відігравали незначну роль. Адже навіть у високорозвинутих стародавніх державах — Рим, Афіни, Спарта — основу державних доходів складала натуральні податки, а не гроші. Однією з потужних держав в ті часи був Єгипет, який підтримував широкі торгівлі відносини із усіма країнами Сходу. Але договори Єгипту з іншими країнами не передбачали будь-яких питань, пов'язаних із фінансовими розрахунками, оскільки і там торгівля здійснювалась в порядку обміну [1, с.45].

Для стародавнього міжнародного права був характерний процес структуризації в межах відповідних нормативних комплексів та вироблення особливих сукупностей норм, що застосовують в тій чи іншій сфері [10, с.59]. В торговельному міжнародному праві відбувається розподіл різних видів економічної взаємодії народів (державна і приватна торгівля, престижна торгівля, купецькі делегації, обмін подарунками, данина та ін.), розподіл зовнішньоекономічних функцій (торгівля храмів, купців, царського двору чи відповідного відомства тощо), врегулювання особистого статусу іноземного торговельного представника та статусу його майна, правовий статус державних і недержавних (приватних) делегацій, їх майна та особистого статусу представників, поява окремого договірної закріплення міжнародної торговельної взаємодії,

розмежування сфер загальноекономічної, торговельної, дипломатичної діяльності, питання міжнародної безпеки торговців, виникнення режиму найбільшого сприяння тощо [15].

Висновки. Підсумовуючи дослідження історичних особливостей появи перших міжнародних відносин слід зазначити, що зародження витоків міжнародного права відбувалось в додержавний період, оскільки воно за своїм змістом покликане регулювати не суто міждержавні, а відносини між народами, племенами, полісами тощо, тобто міжнародні відносини в широкому смислі.

На відміну від багатьох видів міжнародних суспільних відносин, які з'явилися з появою держав, зародки міжнародних фінансових відносин у формі торговельних відносин зароджуються в суспільстві одночасно з появою перших міжнародних відносин ще задовго до появи держав.

Науковий аналіз перших зародків міжнародних фінансових відносин дозволяє сформулювати наступні їх особливості: 1) багатьом нормам торговельного права у стародавній період був властивий характер класичного публічного права, натомість приватна взаємодія представників різних країн ще не носить особливого міжнародного приватноправового характеру, відокремленого від публічного порядку; 2) війни, що виникали між окремими родами, могли закінчуватися вимогами (зобов'язанням) одного роду сплатити іншому певну данину; 3) на той час міждержавні торгівлі відносини носили обмінний, натуральний характер, а грошові розрахунки відігравали незначну роль; 4) розвиток міжнародної торгівлі супроводжувався появою особливого суспільного прошарку торгових посередників - купців, які мали власні кошти й торгували не тільки в межах окремих держав, але й з іншими країнами; 5) в цей період вже були прокладені морські та сухопутні шляхи, якими здійснювався торговельний обмін, що зумовило формування великих торговельних центрів; 6) в окремих державних утвореннях (Китай, Лідійське царство, Греція тощо) з'являються перші грошові системи, які сприяють заміні бартеру на обіг монет, та в повній мірі виконують свої функції у зовнішньоторговельному обміні; 7) джерелом доходів держав стародавнього світу були війни, одержання данини з переможених держав та народів, внутрішні натуральні збори й податі, доходи від використання рабів у державних господарствах; 8) відбувається певна структуризація торговельного міжнародного права, тобто розподіл видів економічної взаємодії народів (державна і приватна торгівля, престижна торгівля, купецькі делегації, обмін подарунками, данина та ін.), розподіл зовнішньоекономічних функцій (торгівля храмів, купців, царського двору чи відповідного відомства тощо), врегулювання особистого статусу іноземного торговельного представника та статусу його майна, правовий статус державних і недержавних (приватних) делегацій, їх майна та особистого статусу представників, поява окремого договірного закріплення міжнародної торговельної взаємодії, розмежування сфер загальноекономічної, торговельної, дипломатичної діяльності, питання міжнародної безпеки торговців, виникнення режиму найбільшого сприяння тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лазебник Л.Л. Міжнародне фінансове право: Навч. пос. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 312 с.
2. Legal Positivism / Ed. by Tom D. Campbell. — Aldershot, Brookfield, Singapore, Sydney: Dartmouth Publishing Company limited; Ashgate Publishing limited, 1999. — Second Series: The International library of essays in law and legal theory. — 543 p.

3. Briery J. The Law of Nations. An introduction to the International Law of Peace / J. Briery. – Edited by Sir H. Waldock. – 6th ed. – Oxford. At the Clarendon Press, 1963. – 441 p.
4. Хайек Ф.А. фон. Право, законодательство и свобода. Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Ф.А. фон Хайек. – М.: ИРИСЭН, 2006. – 648 с.
5. Гиндин Л.А. Гомер и история Восточного Средиземноморья / Л.А. Гиндин, В.Л. Цымбурский. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1996. – 328 с.
6. Альтернативные пути к цивилизации: Кол. Монография / Под ред. Н.Н.Крадина, А.В.Коротаева, Д.М.Бондаренко, В.А.Лынши. – М.: Логос, 2000. – 367 с.
7. Рулан Н. Историческое введение в право: Учебное пособие для вузов / Н. Рулан – М.: Издательство НОРМА. 1999. – 672 с.
8. Radcliffe–Brown A.R. Structure and Function in Primitive Society: Essays and Adresses / A.R. Radcliffe–Brown. – London: Cohen & West Ltd, 1961. – 219 p.
9. Butkevych O. History of Ancient International Law: Challenges and Prospects / O. Butkevych // Journal of the History of International Law. – Martinus Nijhoff Publishers, 2003. – Vol. 5. – № 2. – P. 189-235.
10. Буткевич В.О. Теорія і практика до класичного міжнародного права [Текст]: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.11 / В.О. Буткевич; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. - Київ, 2009. – 436 с.
11. Колосовская Ю.К. Рим и мир племен на Дунае. I– IV вв. н.э. / Ю.К. Колосовская. – М.: Наука, 2000. – 288 с.
12. Рязанова Н.С. Міжнародні фінанси. // Інтернет ресурс. Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/finance/ryazanova_mizhfin/102.htm.
13. Рогач О. І., Філіпенко А. С., Шемет Т. С., Амалян Н. Д., Боринець С. Я. Міжнародні фінанси: Підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. / О. І. Рогач (ред.). — К. : Либідь, 2003. - 784с.
14. Долан, Э. Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика [Текст] : пер. с англ. / Э. Дж. Долан, К. Д. Кэмпбелл, Р. Дж. Кэмпбелл. - СПб. : Санкт-Петербург оркестр, 1994. – 496 с.
15. Essays in Ancient Civilization / Presented to Helene J. Kantor. – Studies in Ancient Oriental Civilization. – No 47. – Chicago. Illinois: The Oriental institute of the University of Chicago, 1989. – 369 p.

